

foreningernes rolle i forandringerne af forholdet mellem religion og skole i perioden. Her viser forfatterne forbilledligt, hvordan diskussioner, der foregik blandt politikere, kirkefolk og i academia, ofte tog sig anderledes ud i et lærerperspektiv. Fra lærerside var – som det også har været tilfældet i skolens senere historie – interessen oftere drevet af spørgsmålet om børnevenligheden af f.eks. lærebøger end styret af synspunkter for eller imod katekese – forkyndelse – i skolen, der ellers over hele Norden fra slutningen af 1800-tallet var et af tidens politiske spørgsmål. Her som i mange af bindets andre nedslag og fortællinger viser forfatterne, hvor givtigt det er, når uddannelseshistorien forfølger, hvad politologen Michael Lipsky har kaldt et *street level* perspektiv – perspektiver fra hverdagslivets og den daglige praksis' aktører, ikke mindst når det sættes i spil sammen med centrale politiske og samfundsmæssige forhold – f.eks. forandringen af synet på barnet og barnet som arbejdskraft.

Da skolen blev sat i system 1850-1920 er velskrevet og et ordentligt overbliksarbejde, der formår at appellere til den bredt interesserede læser, understøttet af en yderst velgennemført billedredaktion, samtidig med at værket bidrager med nye forskningsperspektiver, som de kommende årtiers forskning kan bygge videre på, støtte sig til, udfordre og blive udfordret af.

Mette Buchardt

| PETER HERTEL RASMUSSEN: *Den danske Tysklandsbrigade 1947-1958*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2019, 460 s., 398 kr.

Den tidligere mangeårige medarbejder i Udenrigsministeriet Peter Hertel Rasmussen har skrevet et autoritativt pionerværk om Den danske Tysklandsbrigade 1947-1958. Der er tale om en grundig og på mange måder lige-ud-ad-landevejen historisk undersøgelse, der følger de skiftende politiske motiver for brigaden og de forskellige roller, den udfyldte i det bredere inden- og udenrigspolitiske billede. Hertel Rasmussens velskrevne bog præsenterer det store – og for størstedelen ikke tidligere behandlede – materiale klart og koncist med blik for den sigende detalje og med et stæk af underspillen humor.

Undersøgelsen falder i to hoveddele. Den første og længste omhandler beslutningen i 1945 om Tysklandsbrigadens oprettelse som støtte til den britiske besættelsesmagt og følger brigaden gennem de første omskiftelige efterkrigsår præget af dansk og europæisk opbrud frem mod Atlantpagtens oprettelse i de første måneder af 1949.

Anden hoveddel følger udviklingen fra medlemskabet af Atlantpagten og flytningen i 1949 af Tysklandkommandoet fra Ostfriesland nær

den hollandske grænse til Itzehoe i Holsten frem til 1955-56. Her viser Hertel Rasmussen, hvordan brigaden fik betydning for overvejelserne om alliancemedlemskabet og det voksende danske fokus på også at bringe brigaden i spil i bestræbelserne på at styrke NATOs forsvar af den jyske halvø.

Endelig afrundes bogen med en kort tredje del, der gennemgår Tysklandskommandoets udvikling de sidste år i Itzehoe over Vesttysklands optagelse i NATO i 1955 og frem til afviklingen af besættelsen af Tyskland, der var endelig gennemført i 1957, og som også blev brigadens sidste indsats.

Krigen åbnede Storbritanniens øjne for Norges og Danmarks strategiske betydning også for Storbritanniens sikkerhed, hvilket førte briterne til den naturlige konklusion, at de skulle være „referencemagt“ for os på det politiske og økonomiske område. Derimod indså briterne ikke, at krigen samtidig havde reduceret dem fra en af de helt store magter til en mellemstor, og der gik en rum tid, før de erkendte, at for Norge og Danmark betød krigen, at USA var trådt ind som denne „referencemagt“, der rådede over overvældende styrke, også på det politiske, økonomiske og kulturelle område. Det var vel at mærke ikke kun London, der havde – og endnu i nogen udstrækning har – svært ved at forstå, hvor grundlæggende krigen og atomvåbenet havde forandret det globale strategiske landskab. Det tog også nogle år, før Danmark havde lært lektien, men da først budskabet og de reelle forhold i den globale jernindustri var annammet, havde København lettere ved at rette ind efter atlantismen – med skyldig respekt og veneration for briterne. Det er i dette spændingsfelt mellem en efterslæbende britisk selvforståelse og det befriede Danmarks dybe taknemmelighedsgæld til Storbritannien, de politiske overvejelser om Tysklandsbrigaden udspiller sig.

Udenrigsminister Christmas Møllers havde både et udtalt ønske og politisk vilje til snarest muligt at stille et dansk troppekontingent på 10.000 mand til besættelsen af Tyskland, ikke mindst for at aflaste de hårdt prøvede britiske styrker. Afdækningen af de indledende øvelser med briterne i dagene og ugerne efter befrielsen viser afgrunden mellem dette politiske oplæg og det mere prosaiske forhold, at Danmark ikke havde nogen hær og endnu mindre en, der var veludrustet og operationsklar, sådan som briterne forventede.

Dertil kom, at det lidt efter lidt gik op for Danmark, at der var andre militære og mandskabskrævende opgaver, der pressede sig på. En kvart million særdeles uvelkomne tyske flygtninge var strandet i Danmark uden udsigt til at kunne rejse hjem i nærmere fremtid. Det var en stor belastning, som ikke blev mindre med udsigten til, at Danmark selv forhåbentlig skulle overtage bevogtningen af Bornholm, når og

hvis de sovjetiske befrielsesstyrker forlod øen. Da hertil kom bevogtningen af den dansk-tyske grænse og det slet ikke ukomplicerede arbejde med at få genetableret en veltrænet og disciplineret hær med moderne våben, begyndte den danske Venstre-regering, der tiltrådte i slutningen af 1945, til briternes utalte misnøje at se på mulighederne for at reducere det danske troppebidrag til besættelsesstyrkerne i Tyskland.

Først i foråret 1947 nåede tovtækkeriet en ende med beslutningen om at udsende en brigade på 4000 mand, fuldt udrustet og motoriseret. I beslutningsgrundlaget tales om, at styrken skulle være i stand til at forsvare sig selv mod en potentielt oprørske tysk befolkning, primært uden at skulle bede om britisk assistance, men Hertel Rasmussen har uden tvivl ret i, at den virkelige frygt har været et scenarie, hvor den danske brigade under tilbagetrækning mod nord skulle forsvare sig mod fremrykkende enheder fra Den Røde Hær. Den kolde krig var for længst begyndt.

Hertel Rasmussens undersøgelse viser, at det var svært at få følelserne med i den hurtige omrokering af venner og fjender, ikke mindst når det gjaldt synet på de udstationerede danske soldaters mulighed for at omgås den tyske civilbefolkning. Han fortæller levende den også aktuelt tankevækkende historie om forsøgene på at regulere de danske soldaters „fraternisering“ med tyske civile. De ødelagte byer og børn og kvinder, der knap havde det mest nødvendige, gjorde stort indtryk på de udsendte soldater, der typisk ikke nærrede nogen modvilje mod de civile tyske, og som gerne rakte en hjælpende hånd, både af almindelig menneskelig medfølelse og fordi de tyske kvinder for mange var en stærk fristelse. I praksis handlede det derfor også om, at soldaterne havde stor appetit på tyske kvinder, der på deres side så muligheden for at blive inviteret til dans af de danske – og øvrige allierede – besættelsesstyrker som et kærkommen afbræk i en benhård hverdag.

Hjemme så man udpræget kritisk på fraterniseringen, der direkte blev paralleliseret med de danske tyskerpigers praksis under besættelsen, og som man derfor ønskede helt at forbyde. Men det er som bekendt svært at forbyde voksne mennesker at mødes, endsige sød musik i at opstå. De udsendte officerer gjorde, hvad de kunne for at finde smuthullerne i det stramme regulativer hjemmefra, og i den udstrækning de ikke kunne, fandt de menige soldater dem. Det blev i praksis et valg mellem et reguleret samkvem under ordnede forhold og i fuld åbenhed eller lusk i skove og lunde, hvor de danske soldater havde skiftet til civil. Efter en god begyndelse med danseaftner på de danske kaserner endte man med at foretrække lusket i lundene, så den hjemlige opinion kunne forskånes, og politikerne spares for at skulle stå på mål for, at Tyskland ikke længere var fjendeland, og omgangen mel-

lem de udsendte danske soldater og lokale tyske kvinder derfor ikke sammenlignelig med forholdene i Danmark under besættelsen.

Hertel Rasmussen stiller spørgsmålet, hvorfor den danske holdning til spørgsmålet om omgangen med tyskerne var anderledes end både den britiske og den norske, og han peger med et velvalgt samtidigt citat på, at „den norske brigade bestræber sig på overalt at følge britiske bestemmelser m.v., mens man for den danske brigades bekendtgørelse tilstræber at komme *danske forhold* så nær som muligt“ (s. 220). Forfatteren har kursiveret for at understrege pointen: Danmark havde mere at bevise – og stadig et stort antal tyske flygtninge, som man bestemt ikke ønskede skulle fraternisere med det omgivende danske samfund. De skulle „hjem“ til Tyskland.

Da aftalen om brigaden skulle fornyes i 1948, ville regeringen Hedtoft helst helt have den trukket hjem, så den kunne styrke forsvaret af Danmark, der i den kolde krigs første år og efter Påskekrisen følte sig mere og mere udsat. For briterne var brigadens militære betydning minimal, men opretholdelsen af et dansk styrkebidrag var politisk vigtigt i en situation, hvor Danmark stod over for et afgørende valg mellem at forsøge at vende tilbage til neutraliteten og dermed undgå at vække Sovjetunionens mishag eller at stå ved sin nære forbindelse til Storbritannien og dermed også til den vestlige militære besættelse af Tyskland, der langsomt transformeredes til et militært forsvar af Vesttyskland og dermed af hele Vesteuropa. Hertel Rasmussen udlægger overbevisende den endelige aftale omkring årsskiftet 1948/49 som en sejr for begge sider. Danmark fik bidraget væsentligt decimeret og flyttet nærmere til Danmark, men briterne fik det vigtigste i form af fortsat dansk deltagelse. Det var første, men langt fra sidste gang i efterkrigstiden, et dansk troppebidrag blev opretholdt, ikke fordi vores allierede tillagde det militær betydning, men fordi det hindrede Danmark i at lurepasse i en tilspidset international konflikt.

Det er blandt Hertel Rasmussens fortjenester, at han i et afsluttende kapitel trækker de lange linjer op og ser Tysklandsbrigaden i lyset af Danmarks vaklende sikkerhedspolitiske orientering i årene efter krigen. Allerede i oktober 1946 havde Socialdemokratiets formand, Hans Hedtoft, i Udenrigspolitisk Nævn peget på, at udsendelsen af det dansk styrkebidrag til en – og kun én – af de fire besættelsesmagter udgjorde en „slagside“ i den danske ikke-blokpolitik. Det var præcis denne slagside, briterne fik cementeret i slutningen af 1948, få måneder inden Danmark tog det definitive skridt ind i den vestlige alliance. Dermed ser Hertel Rasmussen Christmas Møllers tilsagn allerede under krigen om, at Danmark ville stille med et sådan bidrag, som en parallel til Henrik Kauffmanns aktivistiske udenrigspolitik i USA under krigen, især med hensyn til de amerikanske baserettigheder i

Grønland. Begge skridt viste sig umulige for de frie danske regeringer at rulle tilbage, selv om det naturligvis er et åbent spørgsmål, hvor dybt ønsket om at gøre det stak. Stærkt medvirkende til at skubbe tyngdepunktet mod vest var jo også Marshallhjælpen, der grundlæggende tvang de modtagende lande til at vælge side.

Interessant i denne sammenhæng er også Hertel Rasmussens afdæmpede men nok så hårdtslående polemik mod Rasmus Mariagers tidligere argumentation for, at brigaden i sig selv udgjorde et væsentligt dansk skridt mod den vestlige alliance, fordi den som underlagt britisk kommando efter oprettelsen i marts 1948 af Vestunionen i tilfælde af et sovjetisk angreb ville have ydet væbnet modstand. Det er Hertel Rasmussen ikke så sikker på, idet han peger på, at brigaden nok var den del af det britiske besættelsesberedskab men udtrykkeligt ikke af Vestunionens forsvarsberedskab.

Med Atlantpagtens oprettelse i 1949 og Vesttysklands gradvise indfasning som allieret ændredes billedet, og Tysklandsbrigaden kan ses som en slags ouverture til alliancesamarbejdet, ikke mindst på det militære plan, hvor vigtige erfaringer med samarbejdet med britiske og norske styrker allerede var indhentet.

Med Peter Hertel Rasmussens vellykkede bog er endnu en brik lagt til rette i det store billede af Danmarks sikkerhedspolitik i de vanskelige år, hvor vi gik fra at være besat, først tilbage til tøvende genoptagelse af neutralitetspolitikken, omend under andet navn, og derfra gennem en stribe små skridt gradvist over til alliancepolitikken. Til de kendte trædesten, FN-medlemskab, Grønlandsaftalen og Marshallhjælpen, føjer sig nu yderligere Tysklandsbrigaden, som befæster billedet af den gradvise men uafvendelige overgang fra ét sikkerhedspolitisk paradigme til et andet. Hvad Hertel Rasmussen gør et mindre nummer ud af, er den finurlige pointe, at netop den militære tilstedeværelse i Tyskland samtidig kan ses som en videreførelse af et af de grundlæggende elementer i det gamle paradigme, nemlig erkendelsen af, at Tyskland uanset nederlaget og gennembruddet for atlantpolitikken også fremover ville være afgørende for Danmark. Set i det perspektiv udgjorde brigaden en helgardering, der på den ene side var etog Danmarks interesse i at knytte sig nærmere til de sejrende vestlige allierede og samtidig investerede i Danmarks fremtidige forhold til det store naboland. Det var ikke et argument, der i årene lige efter befrielsen lå langt fremme på den politiske tunge, men det forhindrer ikke, at det stadig spøjte langt tilbage i det strategiske baghoved, hvor Tyskland set fra København stadig fyldte meget i horisonten.

Bo Lidegaard